

A női személyiségfejlődéshez kötődő komplexusok a mesék tükrében

MPT Konferencia 2005. február 10.

Dr. Antalfai Márta

Előadásom mesék és mondák analitikus pszichológiai elemzésének, valamint 255 női főszereplővel rendelkező mese feldolgozásának eredményeire épül.

Kutatási területemnek, a női lélek fejlődésének, kora gyermekkortól fiatal felnőttkorig tartó szakaszát öleli fel.

A rendelkezésemre álló időben a kutatás eredményei közül a női személyiségfejlődéshez kötődő kríziseket és komplexusokat szeretném ismertetni. Előadásomban elsősorban szemléltető ábrákra támaszkodom.

A női személyiség férfiaktól eltérő sajátos fejlődési vonulatára az **Istenhegyi székely leány** című meseköltemény mélylélektani elemzése nyomán figyeltem fel. A mese hősnőjének, Ilonának felnőtt korig tartó fejlődése a mese cselekménye alapján kilenc szakaszra osztható. Ezek mentén sajátos rész-identitások rajzolódhatnak ki. A következő ábrán (2. kép) Alfons Mucha festményeivel illusztrálom a meséből feltárt fejlődési szakaszokat, amelyeken a hősnő fejlődése kisgyermekkortól kora felnőttkorig látható. Az egyes fejlődési szakaszok meghatározó vonását - a képeken kívül - a felettük álló, mesékből kölcsönvett név is szimbolizálja. Ezen mesehősnő- nevek, az egyes fejlődési fázisok életfeladatait is magukban foglalják. A festmények segítségével megjelenített rész-identitások új egységbe integrált teljességét a következő kép szemlélteti (3. kép). Az ismeretlen alkotó festménye a fiatal felnőttkort szimbolizálja.

Az illusztrált életszakaszok alátámasztására a magyar mese- és mondakincsből, valamint a világ meseirodalmából random módszerrel 2554 mesét választottam ki. Közülük 255-ben találtam női főszereplőt. A kigyűjtött meséket cselekményük és szerkezetük alapján szintén 9 kategóriába lehetett besorolni. Ezen csoportok, ill. kategóriák megfeleltethetők az Istenhegyi székely leány hősnőjénél felszínre került 9 fejlődési szakasszal.

A mesekategóriák százalékos megoszlását a következő ábra mutatja be (**4. ábra**). A legelső, X. sorban helyezkednek el azok a mesék, amelyek nem illeszkedtek a hipotetikusán felállított kilenc kategóriába. Láthatjuk, hogy ez a 255 mesének csak mintegy 13 %-a. Ugyanezeket az arányokat a következő ábra grafikonon szemlélteti (**5. ábra**). Mindezen adatok a kigyűjtött mesék által szimbolizált fejlődési szakaszok valóságos létezését támasztják alá. Tehát az elemzett mesék cselekményük alapján 9 kategóriát alkotva, egy-egy fejlődési szakaszt is szimbolizálnak, amint az a következő ábrán is látható (**6. ábra**).

Az egyes mesekategóriák a nevüket a csoportjukat alkotó mesék legjellemzőbb eleméről kapták, mint pl. a „sárkányok” kategória. Az ide tartozó mesékben a hősnőt a Sárkány vagy azzal analóg negatív erő ragadja magával. A „próbatételek” kategória meséiben a lányok különböző megküzdési feladatok elé állítják a kérőket. Az egyes kategóriákra legjellemzőbb meséket a következő táblázat mutatja be (**7. ábra**).

A mesecímek melletti oszlopokban azon pszichés alapfunkciók szerepelnek, amelyekkel a főszereplők már rendelkeznek, ill. amelyek mesebeli küzdelmeik során aktiválódnak. Emlékeztetőül vessünk egy pillantást a 4 pszichés alapfunkció kapcsolatára (**8. ábra**). Sajátos hierarchiájuk megtartása mellett, az egyes fejlődési fázisokban közülük hol az egyik, hol a másik, hol két-két funkció együttesen dominál.

Az egyes kategóriák meséi az adott fejlődési szakasszal való megküzdésről szólnak, a hozzájuk kapcsolódó krízisekkel és komplexusokkal együtt. Ezek

rendszerint a következő fejlődési fokozatba lépés előtt jelentkeznek. A fejlődési, azaz normatív krízisekhez kapcsolódó komplexusok a következő ábrán láthatók **(9. ábra)**.

A mesék hősei a női személyiség fejlődésén belül, egy-egy ún. „rész-identitásban” testet öltő archetípust jelenítenek meg. Az archetípusok üzenetét a mesehősök nevei, ill. a mesék címei teszik érzékletessé. A fejlődéshez kapcsolódó archetípusok megélése, majd meghaladása krízisekkel jár együtt. A krízisek komplexusokat aktiválnak, amelyek úgy regresszióhoz, mint progresszióhoz vezethetnek.

Az ábrán látható egyes fejlődési szakaszokhoz így 9 komplexus kapcsolódik, amelyek a rájuk jellemző mese alapján kapták nevüket. A komplexusokban egy-egy archetípus is megjelenik.

A krízisek sok esetben regresszív, patológiához vezető útját gyakran komplexusként értelmezik. Holott a velük együtt életre kelő és általuk aktualizálódó archetípusok központi szerepet játszanak a fejlődésben. Az archetípus ugyanis az ősektől adoptált komplexus újramegjelenését, életre kelését, s ezáltal feldolgozásának lehetőségét is magában hordja.

Mint tudjuk az identitás változása és fejlődése az individuáció szolgálatában álló, egy életen át tartó folyamat. Azonban az egyedfejlődésben – esetünkben a személyiség fejlődésében is – tetten érhető archetípusos aktualizálódás túlmutat az élethosszig tartó fejlődésen és az egyéni életcél, az individuációt, az evolúció áramába emeli. Így a mesehősök nevei által is szimbolizált archetípusok rész-identitásként való megélése a fejlődést szolgálja. Ezért a krízis, a komplexus és az általa aktualizálódó archetípus megjelenésének elmaradása épp úgy vezethet patológiához, mint a komplexust hordozó archetípus általi megszállottság, amely köré identitás is épülhet.

A következő ábrán **(10. ábra)** is jól láthatók azok a komplexusok, amelyek a személyiségfejlődés archetípusos aktualizációja mentén ún. „részidentitásokhoz”

kötődve aktiválódnak. Ezen részidentitásként megjelenő életszakaszokat, amelyeket az egyes pszichés alapfunkciók is képviselnek, a kiteljesedésük, majd integrációjuk után meg kell haladni.

A fejlődés első nagy szakaszában, koragyermekkortól a serdülőkor végéig négy komplexussal kell megküzdeni: a **Testvér-komplexusban** megjelenő rivalizáció fontos szerepet játszik az önérvényesítés képességének elsajátításában, a környezet meghódításában. Meghaladásának képtelensége esetén viszont a „másik kertje mindig zöldebb”-beállítódás, az irigység, mint állandósuló életérzés hatására, elmaradhat a saját értékek kifejtése, az önmegvalósítás.

A rivalizáció feladása után mintegy fel kell „áldoznia” a lánynak az egyoldalú „okosságot”, majd a „jószívűséget”, aztán a „hófehérséget”, azaz a naivitást, a világtól való érintetlenséget és egyben elzárkózást. Azaz meg kell haladni ezen életszakaszokat és transzformálni kell a bennük testet öltött tulajdonságokat egy magasabb, komplexebb minőségbe, abba a következő négy fokozatba, amely a serdülőkortól a fiatal felnőttkorba való átmenetet öleli fel.

Ezen átmeneti kor Napleánya, ill. **szingli-komplexusánál** újra aktiválódik és domináns szerepet tölt be a gondolkodás, most már az érzékelő segédfunkcióval együtt. Az ezt követő **Vadrózsa-komplexusban** az érző és intuitív-funkció dominál. A nő személyiségfejlődése a horizontális, földi dimenzióból a szellemi, a mi megközelítésünkben a vertikális dimenzió felé fordul. A **világszépe-komplexus** idején az érző és érzékelő funkció dominanciájával a hódító szépség kiteljesedése veszi kezdetét.

A Lóna-, ill. **Szamárbőr-komplexus** a szülő-archetípussal való hasonulás, ill. megküzdés időszaka. Már a mesehősök állatnevei is az átváltozás, a szülőkről való leválás, az önmegvalósítás szükségességére sarkallnak. Végül a Szendile-, vagy Menyasszony-archetípusában megjelenik az a női teljesség, amely már több archetípust is képes integrálni. Ha azonban a teljesség-boldogság

archetípusa megszállja a nőt, vagy immáron fiatalasszonyt, akkor az állandó boldogság-keresés illúziója tönkre teheti a párkapcsolatát.

Az eddigiekben ismertetett eredményekből is kitűnik, hogy a női személyiség fejlődésének vannak olyan állomásai, ill. szakaszai, amelyek a biológiai adottságok és a környezeti hatások kölcsönhatásából eredően humán-specifikusak. A kutatási eredmények a már eddig ismert normatív fejlődési krízisek számát bővítették. A feltárt és ismertetett (lásd a 8. ábrát) fejlődési szakaszok megélése életfeladatként is felfogható, ugyanúgy, mint a kiteljesedés utáni feladásuk, azaz meghaladásuk. Utóbbi, sajátos krízisével együtt szintén az életút feladatai közé tartozik, bármennyire fájdalmas az, ha valamitől meg kell válnunk, valaminek búcsút kell mondanunk, legyen az – jelen megközelítésünkben – egy-egy életszakasz, ill. az azt megtestesítő identitás.

Emeljük ki az ábrán látható (8. ábra) fejlődési komplexusokból például az „okos lány” identitást (kb.7-10 éves kor). A kisiskolás korú lánynak, mind a közvetlen családi köre, mind pedig a külvilág (iskola) pozitív visszajelzései ellenére tovább kell lépnie az „okos lány” rész-identitásból a következő, általunk „jószívú lány”-nak elnevezett fejlődési fokozatba, hiszen életének ezen szakaszára (korai serdülőkor kb. 10-13 éves kor) az érzelem differenciálódása lesz a meghatározó. Ezt segítik elő a biológiai változások is. Ezért szerencsés, ha közvetlen környezete (szülő, iskola) ezt a fejlődési folyamatot az iskolai osztályzatokra épülő egyoldalú elvárásával nem akadályozza, ill. hátráltatja. Ugyanis a fejlődésében megrekedt, gyermeki szinten működő érzelmi élet megnehezíti, vagy lehetetlenné teszi felnőtt korra az intimitásra épülő párkapcsolatot, később pedig a saját család és a közvetlen környezet felé irányuló érzelmek megfelelő szintű kifejezését is.

A fentiekkel ellentétes folyamat – ha valamilyen okból nem bontakozhat ki az „okos lány” identitás –, ugyanúgy életvezetési problémákhoz, kisebbségi érzéshez vezethet. Ha folyamatosan azt a visszajelzést kapja környezetétől a

kisiskolás korú lány, hogy sikertelen a tanulásban, mert nem hoz mindig jeles vagy jó osztályzatot, akkor felnőttként is visszariad majd a különböző feladatok teljesítésétől. Kellő önbizalom hiányában nem tudja képességeit kibontakoztatni.

Vegyünk szemügyre egy másik fejlődési komplexust, például a kb. 22-25 éves korra kiteljesedő „világszépe” életszakaszt. Itt is megfigyelhető, hogy életvezetési gondok, sok esetben félresikerült életutak adódhatnak abból, ha ezt a fejlődési szakaszt nem tudja a fiatal nő meghaladni. Minden nőnek van egy „világszépe”, azaz, ahogy a magyar népmese címe is tükrözi, „Világszép Ilonka” korszaka. Olyan időszak ez a nőnek, mind a növénynek a virágba borulás. Sok nő fél, hogy ha ez a korszaka elmúlik, már nem lesz szép, nem lesz vonzó, érdekes, különösen a másik nem számára. A praxisból ismert, számunkra, hogy sokan megszállottan próbálják ezt az életszakaszt megnyújtani, mindenféle mesterséges eszközökkel. Későn, sokszor csak 40-45 évesen veszik észre, hogy virágzásuknak már rég vége szakadt, s közben elmúlt felettük jórészt az az idő is, amely alatt feleségekké, anyákká, ill. valamely munkaterület jó szakemberévé válhattak volna.

Ugyanúgy, ahogy az előbb említett „okos lány” komplexusnál, itt is megjelenik az ellenkezője is. Vannak nők, akik félnek a kinyílástól, a virágzástól, mindig későbbre és későbbre „halasszák” ennek az idejét. Így sokszor a virágzó korszak elmarad, a bimbó kinyílás nélkül sorvad el. Emögött a magatartás mögött is félelem húzódik, az a félelem, ami a magyar szólás-mondásban így hangzik: „A kinyílt virágnak nincs többé kikelet.” Ebben a félelemben benne rejlik az elmúlástól, haláltól való félelem is, ami megakadályozza azt, hogy az elmúlással együtt járó változásban észre vegyék az újnak – esetünkben egy új szerepnek, új identitásnak, új életformának a lehetőségét.

Az idő rövideje nem engedi meg, hogy mind a kilenc fejlődési komplexust –ha röviden is – illusztráljam, s ezáltal hitelességét demonstráljam. Utóbbira bizonyítékul szolgál a világ legkülönbözőbb népeitől random módszerrel

kigyűjtött női főszereplővel rendelkező 255 mese, melyekben megtalálhatók a felsorolt fejlődési szakaszok.

A népmesék az ember belső, tudattalan lelki struktúrájából eredő, spontán, nem reflektált alkotások. Fontos a bennük rejlő törvényszerűségek felismerése és tudatossá tétele, mivel a törvényszerűségekből eredő életfeladatok és életcélok a testi-lelki egészség fenntartását szolgálják. Egyben rávilágíthatnak arra, mely életmódok vezethetnek pszichés betegségekhez, életuntséghez, irreális boldogságkereséshez, majd depresszióhoz, netán tragédiához.

Ha ismét a 7. ábrára pillantunk, láthatjuk, hogy az egyes életszakaszokhoz kötődő komplexusok és archetípusok lényegében a valósághoz való kérlelhetetlen alkalmazkodás próbatételei, amelyek egyben a fejlődést is szolgálják. Az ábra 3. oszlopában látható az érzékelő funkció – kilencből hét alkalommal – ismétlődő aktiválódása, amely elősegíti az életkornak és a mindenkori társadalmi elvárásoknak megfelelő szintű megküzdést. A tárgyalt életszakaszoknál megjelenő komplexusok mindig aktiválják és ezáltal fejlesztik is az érzékelő funkciót, ami a valóság egyre mélyebb és mélyebb köreibe való betekintést, valamint a külvilághoz való egyre magasabb és magasabb szinten történő alkalmazkodást tesz lehetővé.

Elhangzott az Magyar Pszichiátriai Társaság XII. Jubileumi Vándorgyűlésén, 2005. január 29.